

דער יידישער טעם-טעם

אַ פּעריאָדיש בלעטל פֿאַר ייִדיש-לערנערס

אַ פּובליקאַציע

פֿון דעם פֿאַריזער

ייִדיש-צענטער

מעדעם-ביבליאָטעק

אָדר תש״ע/פֿעברואַר 2010

יאָר 15, נומער 3 (73)

דער טאָג פֿונעם הייליקן וואַלענטין

טויט. פֿאַר זיין מאָרטירער-טויט האָט ער געשיקט
זיין געליבטער אַ ליבעריוו און אונטערגעשריבן
מיט די ווערטער „פֿון דיין וואַלענטין“. דאָס זאָל
זיין דער אָנהייב פֿון דעם היינטיקן מינהג²⁷ צו
שיקן „וואַלענטין-קאַרטלעך“ וואָס דריקן אויס
צערטלעכקייט²⁸, געטרישאַפֿט און אייביקע ליבע.

דער 14טער פֿעברואַר זאָל זיין לויט דעם
קאַלענדאַר פֿון קריסטלעכע הייליקע דער טאָג פֿון
זיין טויט, אָבער מיר ווייסן אז אין די רוימישע
צייטן האָט מען געפֿייערט²⁹ די מיטלסטע טעג
פֿעברואַר ווי אַ מין³⁰ פֿרוכפֿערדיקייט³¹-פֿעסטיוואַל,
די לופֿערקאַליאַ. היסטאָריקער מיינען אז דאָס
איז נאָך אַ פֿאַל³² ווען די קירך האָט געוואַלט

פֿאַרטרעטן³³ אַ פּאָגאַנישע חגא³⁴ מיט אַ קריסטלעכער, און אזוי אַרום
איז געבוירן די לעגענדע פֿונעם הייליקן וואַלענטין. ניט נאָר איז ער
דער פֿאַטראָן פֿון פֿאַרליבטע, פֿאַרקנסטע³⁵ און חתונה געהאַטע³⁶, נאָר
אויך פֿון שטאַרק קראַנקע (ספּעציעל די וואָס ליידן פֿון עפּילעפּסיע און
פּעסט³⁷) און (שווערער צו זען דאָס שייכות³⁸) פֿון בינער³⁹!

לפֿבֿוד⁴⁰ דעם וואַלענטין-טאָג האָבן מיר באַשלאָסן צו ווידמען דעם
נומער טעם-טעם דער גרויסער און דערהויבענער טעמע פֿון ליבע!
איר וועט דאָ געפֿייערן אַ קליינע אַנטאָלאָגיע ליבע-לידער, אַרטיקלען
וועגן דער רינדיקער ליבע-מעשה⁴¹ פֿון אסתרקע⁴² און דעם פּוילישן
קעניג קאַזימיר, ווי אויך וועגן אַ ייִדישער „מאַדאַם באָוואַרי“. איר וועט
אַנטדעקן די געשיכטע פֿון אַ ייִדישן „הייליקן“ וואַלענטין, באַקאַנט מיטן
נאָמען „דער גר-צדק“⁴³, אַ שפּיל מיט פֿאַרליבטע ווי ראָמעאָ און יוליאַ
(נאָר אַלע פֿון דער ייִדישער טראַדיציע), און אַחרון אַחרון חבֿיב⁴⁴ אַ
גלאַסאַר, טאַמער⁴⁵ ווילט איר אַ מאָל רעדן אויף ייִדיש וועגן ליבע!

אַלע יאָר, דעם 14טן פֿעברואַר, גייען מענטשן
אַרײַן אין קראַמען, קויפֿן זיך בלומען און
שאַקאַלאַדקעס אָדער קלייבן זיך אויס
קאַרטלעך מיט רויטע הערצעלעך און וויסע
טייבעלעך², וואָס זיי שיקן זייערע געליבטע.
און פֿאַר וואָס? צוליב דעם הייליקן
וואַלענטין!

ווער גענוי איז געווען אָט דער הייליקער איז אַ
ביסל פֿאַרפֿלאַנטערט³. זעט אויס אז גאַנצע דריי
הייליקע (געוויסע⁴ זאָגן גאַנצע פֿיר!) טראָגן דעם
נאָמען וואַלענטין. אָבער צוויי פֿון זיי זענען אַפֿשר⁵
דער זעלבער מענטש און איינער האָט מסתמא⁶
קײַן מאָל ניט עקסיסטירט.

לויט דער פֿאַרשפּרייטסטער⁷ ווערסיע איז וואַלענטין געווען אַ גלח⁸ און
אויך אַ דאָקטער אין רוימ⁹ אינעם דריטן יאָרהונדערט. דער קייסער¹⁰
אין יענע יאָרן (קלאַודיוס דער צווייטער) האָט געהאַלטן¹¹ אז פֿאַר
זײַנע לעגיאָנען זענען אומבאַווייבטע¹² מענער בעסערע סאָלדאַטן,
האָט ער פשוט¹³ פֿאַרווערט¹⁴ יונגע מענער חתונה צו האָבן¹⁵. דער גלח
וואַלענטין אָבער פֿלעגט זיי חתונה מאַכן בסוד¹⁶ (שוין אַ סימן¹⁷ פֿון
זײַן פֿאַרבינדונג מיט ליבע). מען דערציילט אז יענע פֿאַרלעך¹⁸ זענען
געבענטשט געוואָרן¹⁹ מיט ליבע און גליק. מען האָט אים דערפֿאַר
אַרעסטירט און אַרייַנגעזעצט אין תּפֿיסה²⁰, וווּ ער האָט זיך פֿאַרליבט אין
דעם וועכטער²¹ בלינדער טאָכטער (נאָך אַן אַנווייזונג²² אויף ליבע). זי
האָט זיך גלייך אויסגעהיילט און צוריקבאַקומען די ראייה²³ (אַ סימן דאָס
מאָל פֿון זײַן פֿעיקייט²⁴ ווי אַ בעל-נס²⁵). דאָס איז שטאַרק ניט געפֿעלן
דעם קייסער און דעם אַרעמען וואַלענטין האָט מען פֿאַרמישפּט²⁶ צום

1. Saint-Valentin/St. Valentine 2. colombes/doves 3. confus/mixed up 4. certains/some 5. EFSHER peut-être/perhaps 6. MISTOME probablement/probably 7. le plus répandu/most widespread 8. GALEKH prêtre/priest 9. Rome 10. empereur/emperor 11. était d'avis que/ held, believed 12. non mariés/unmarried 13. POSHET simplement/simply 14. interdit/forbade 15. KHA'SENE ... se marier/to get married 16. BESO'D en secret/in secret 17. SIMEN signe/sign 18. couples 19. furent bénis/were blessed 20. TFISE prison 21. du gardien/guard's 22. indication 23. RIE vue/eyesight 24. compétence/capability 25. BALNE's faiseur de miracles/miracle worker 26. FARMISHPET condamné/sentenced 27. MINHEG coutume/custom 28. tendresse/tenderness 29. fêtait/celebrated 30. MIN sorte/sort 31. fertilité/fertility 32. cas/case 33. remplacer/replace 34. ... KHOGE fête païenne/pagan holiday 35. FARKNASTE fiancés 36. mariés/married couples 37. peste/plague 38. SHAYKHES rapport/relationship 39. apiculteurs/bee-keepers 40. LEKOVED en l'honneur de/in honor of 41. ... MAYSE histoire d'amour/ love story 42. E'STERKE 43. GER-TSEDEK le Prosélyte vertueux/the Righteous proselyte 44. AKHREN AKHREN KHOVEV enfin et surtout/last but not least 45. au cas où/in case.

אַ קליינע אַנטאָלאָגיע פֿון ייִדישע ליבע-לידער צום טאָג פֿון „הייליקן וואַלענטין“

ליבע אינעם תנ"ך,¹ אין פֿאַלקסלידער, בײַ דיכטער² און דיכטערײַנס

שיר השירים³

אַ פֿראַגמענט

איבערגעזעצט פֿון העברעיש דורך יהואש⁴

קושן זאָל ער מיך מיט די קושן פֿון זײַן מויל ;
וואָרעם בעסער פֿון וויין איז דיין ליבשאַפֿט.
ווייל צום גערוד⁵ זײַנען דינע אײלן⁶,
געקלערטע בוימל⁷ איז דיין נאָמען,
דרום⁸ האָבן יונגפֿרויען דײַך ליב.

אוי דאָרטן, דאָרטן אַ פֿאַלקסליד

אוי דאָרטן, דאָרטן, איבערן וואַסערל,
אוי דאָרטן, דאָרטן, איבערן בריק !
פֿאַרטריבן²⁰ האָסטו מיך אין די ווייטענע²¹ לענדער,
און בענקען²², בענק איך נאָך דיר צוריק !

אוי, וויפֿל אָוונטן צוזאַמען געזעסן,
אוי, וויפֿל אָוונטן שפּעט אין דער נאַכט !
און וויפֿל טרערעלעך²³ מיר האָבן ביידע פֿאַרגאַסן
איידער מיר האָבן די ליבע צוזאַמענגעבראַכט !

אוי, העלף מיר, גאָטעניו²⁴, אוי, גאָט אין הימל,
העלף מיר, גאָטעניו, ס'איז מיר ניט גוט ;
שוין צוויי־דריי יאָרעלעך, ווי מיר שפּילן אַ ליבע,
און אויסשפּילן²⁵ די ליבע קענען מיר ניט !

אוי, דינע אייגעלעך²⁶, אַזוי ווי די קאַרשעלעך²⁷,
און דינע ליפעלעך²⁸, ווי ראָזעווע²⁹ פּאַפּיר ;
און דינע פֿינגערלעך, ווי טינט³⁰ און ווי פֿעדער³¹ –
אוי, שרייבן זאָלסטו אָפֿטע בריוו צו מיר !

צי מיך⁹ נאָך דיר, לאָמיר לויפֿן ! –
זאָל דער מלך¹⁰ מיך ברענגען אין זײַנע קאַמערן¹¹,
מיר וועלן זײַן לוסטיק¹² און פֿריילעך מיט דיר,
מיר וועלן לויבן דיין ליבשאַפֿט
מערער פֿון וויין.
אמת¹³ ליב האָט מען דײַך.

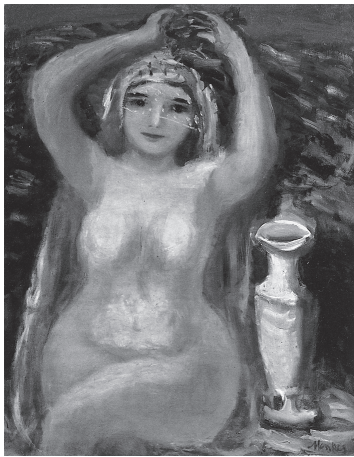
שוואַרץ בין איך, אָבער שײַן,
טעכטער פֿון ירושלים¹⁴,
ווי די געצעלטן פֿון קדר¹⁵,
ווי די פֿאַרהאַנגען שלמהס¹⁶.
ניט קוקט מיך אָן וואָס איך בין שוואַרצלעך,
וואָרום די זון האָט מיך אָפּגעברענט.
די זין פֿון מײַן מוטער האָבן געצערנט¹⁷ אויף מיר,
זיי האָבן מיך געמאַכט אַ היטערין¹⁸ פֿון די וויינגערטנער¹⁹ ;
מײַן אייגענעם וויינגאַרטן האָב איך ניט אָפּגעהיט.

1. TANAKH Bible juive/Jewish Bible 2. poètes/poets 3. shir-hashirim Cantique des cantiques/Song of Songs 4. YEHoyesh pseud. del of Shloyme Blumgarten (1872-1927) 5. parfum/scent 6. huiles/ointment 7. huile/oil 8. c'est pourquoui/therefore 9. entraîne-moi/draw me 10. MEYLEKh roi/king 11. appartements/chambers 12. joyeux/cheerful 13. EMES véritablement/truly 14. YERUSHOLAIM Jérusalem 15. ... KEYDER tentes de Kêdar/tents of Kedar 16. ... shLOYMES tentures de Salomon/curtains of Solomon 17. étaient en colère/were angry 18. gardienne/keeper (fem.) 19. vignobles/vineyards 20. chassé/driven away 21. lointains/distant 22. languir/yearn 23. dim. del/of larmes/tears 24. mon Dieu/dear God 25. aboutir/accomplish 26. dim. del/of yeux/eyes 27. dim. del/of cerises/cherries 28. dim. del/of lèvres/lips 29. rose/pink 30. encre/ink 31. plume/pen.

ווען עס דרעמלט דאָס שטעטל...

פֿון יוסף העפֿטמאַן²

דו האָסט נישט פֿאַרזייט²¹...

פֿון ציליע דראַפּקין²²

דו האָסט נישט פֿאַרזייט אַ קינד אין מיר,
נאָר האָסט פֿאַרזייט זיך אליין, –
וואַקסטו איצט אין מיר, וואָס אַ טאָג
אַלץ דייטלעכער²³, אַלץ גרעסער.
פֿאַר מיר אליין איז שוין קיין פּלאַץ נישט אין מיר,
און מיין נשמה²⁴ ליגט, ווי אַ הונט ביי דינע פֿיס,
און ווערט אַלץ שוואַכער, שוואַכער,
נאָר שטאַרבנדיק דורך דיר,
זינג איך צו דיר, ווי פֿריער, סערענאַדן.

ווי ביסטו געווען ?

אַ פֿאַלקסליד

ווי ביסטו געווען
אַז געלט איז געווען
און דער נדן²⁵ איז געלעגן אויפֿן טיש ?
היינט ביסטו דאָ,
און קיין געלט איז נישטאָ
און דאָס לעבן איז געוואָרן אַזוי מיאָס²⁶.

ווי ביסטו געווען
אַז יוגנט איז געווען
און דאָס לעבן איז געווען צוקער־זיס ?
היינט ביסטו דאָ,
אַז די האָר זענען גראָ,
און דאָס לעבן איז געוואָרן אַזוי מיאָס.

ווי ביסטו געווען
אַז יוגנט איז געווען,
דאָס האַרץ האָט מיט ליבע געברענגט ?
היינט ביסטו דאָ
אַז דער קאַפּ איז שוין גראָ
און עס ציטערן²⁷ ביי מיר שוין די הענט.

פֿול מיט נאָכט און געוויין

פֿון אַננאַ מאַרגאָלין¹⁵

אַ שווייגן פּלוצעם¹⁶ און טיף
צווישן אונדז ביידן,
ווי אַ צעטומלטער¹⁷ בריוו
מיטן אַנזאָג פֿון שיידן¹⁸.
ווי אַ זינקענדע¹⁹ שיף.
אַ שווייגן אָן אַ בליק, אָן אַ ריר.
פֿול מיט נאָכט און געוויין
צווישן אונדז ביידן,
ווי מיר וואָלטן אליין
צו אַ גן־עדן²⁰
פֿאַרשליסן די טיר.

1. sommeil/dozing 2. Yoysef Heftman (1888-1955) 3. volets/shutters 4. maisonnette/little house 5. soigné/neat 6. ici chante/chirps
7. grillon/cricket 8. coule/flows 9. violon/violin 10. triste/sad 11. se plaint/laments 12. douleur/pain 13. seule/alone 14. besoin/need,
distress 15. Anna Margolin, pseud. de/of Roza Lebensboym (1887-1952) 16. soudain/sudden 17. confus/confused 18. séparation
19. qui coule/sinking 20. GANEYDN paradis/Paradise 21. semé/sowed 22. Tsilia Dropkin (1888-1956) 23. de plus en plus clairement/ever
clearer 24. NESHOME âme/soul 25. NADN dot/dowry 26. MIES laid/ugly 27. tremblent/tremble.

די מאַדנע מעשה¹ גר־צדק²

פֿון אַקווילע גריגאָראַווִיטשיוטע

דער באַרימטער בוים איבער דעם גר־צדקס קבר
(בילד פֿון שלמה זעלמאַנאָוויטש) D.R.

אַבער ס'איז דאָ אַ קליינע
פּראָבלעם. מע קען זיך קריגן
איבער די פרטים²⁹ פֿון דעם
הייליקן וואַלענטיןס לעבן און
טויט, און אַפֿשר³⁰ אַפֿילו³¹ וועגן
זײַן עקזיסטענץ, נאָר אַלע זענען
מסכים³² מיט דעם פֿאַקט אַז אין
דער רוימישער אימפעריע זענען
געווען קריסטלעכע מאַרטירער
פֿאַרמישפטע³³ צום טויט צוליב
זייער גלויבן. ניט אַזוי איז געווען
מיט אַריסטאָקראַטן־גרים³⁴ אין

18טן יאָרהונדערט אין פּוילן. היסטאָריקער, וועלכע האָבן געזוכט
ראיות³⁵ פֿון דעם גר־צדקס עקזיסטענץ, האָבן גאָרניט ניט געפֿונען.
צום ערשטן מאל איז די „מעשה גר־צדק“ דערמאָנט ערשט³⁶ אין
יאָר 1841, אין אַ געשיכטע פֿון ווילנע אָנגעשריבן דורך דעם
פּוילישן שרייבער יוזעף איגנאַצי קראַשעווסקי³⁷. דאָרטן דערציילט
קראַשעווסקי ווי דער יונגער פּוילישער גראַף איז געפֿאַרן שטודירן
קײַן פּאַריז, וווּ ער האָט איין מאל געזען צופֿעליק אויף דער גאַס אַ ייד
וואָס האָט אַריינגעקוקט אין אַ ספֿר³⁸. דאָס האָט אים פֿאַראינטערעסירט
און ער האָט זיך גענומען לערנען תּורה³⁹ און גמרא⁴⁰. צום סוף⁴¹ איז
ער געפֿאַרן אין אַמסטערדאַם און זיך מגייר געווען (דאָרטן איז עס
געווען דערלויבט). דערנאָך איז דער גראַף צוריקגעקומען קײַן ליטע
און זיך באַזעצט אין אַ קליין שטעטל. איין טאָג אָבער האָט ער זיך
צעקריגט מיט אַ ייד, יענער האָט אים פֿאַרמסרט⁴² צו דער רעגירונג
און אַזוי אַרום האָט אַברהם בן אַברהם געענדיקט זײַן לעבן אויפֿן
שייטער. קראַשעווסקי'ס מעשה איז נאָך אַ סך מאל איבערגעחזרט⁴³
געוואָרן אין ייִדישע און נישט־ייִדישע מקורים⁴⁴, זיך פֿאַרשפּרייט צווישן
מענטשן און אינספּירירט פֿאַרשיידענע ליטעראַרישע ווערק.
מע קען זיך פֿרעגן אויב ס'איז אַזוי וויכטיק צי דער גר־צדק האָט
עקזיסטירט צי נישט. דורות⁴⁵ ווילנער יידן פֿלעגן זאָגן קדיש⁴⁶ צו זײַן
יאָרצייט פונקט אַזוי ווי נאָכן ווילנער גאון און פֿאַר זיי איז ער געווען
אין גאַנצן רעעל און „לעבעדיק“, אַ טייל פֿון זייער געשיכטע און אַ
ביישפּיל פֿון געטריישאַפֿט צו דער אמונה⁴⁷...

די קריסטלעכע וועלט האָט דעם
הייליקן וואַלענטין³; אין דער
מיזרח⁴־אײראָפּעישער ייִדישער
טראַדיציע איז אויך דאָ אַ
באַקאַנטער העלד⁵ מיטן נאָמען
וואַלענטין... קײַן איינע פֿון די
פֿאַפּולערע געשיכטעס פֿון דער
ייִדישער ווילנע פֿאַרגעסט נישט צו
דערמאָנען די מעשה וועגן דעם
פּוילישן גראַף וואַלענטין (אָדער
וואַלענטי) פֿאַטאַצקי וואָס – ווי
מע דערציילט – האָט ער זיך

מגייר געווען⁶. צוליב דעם איז ער פֿאַרברענט געוואָרן אויפֿן שייטער־
הויפֿן⁷ אין ווילנע, דעם צווייטן טאָג שבועות¹⁰ אינעם יאָר 1749. דאָס
הייסט, אַז די צוויי וואַלענטיןס האָבן נישט נאָר געטראָגן דעם זעלבן
נאָמען (כאָטש¹¹ מע דאַרף נישט פֿאַרגעסן אַז לויט דער טראַדיציע האָט
זיך פֿאַטאַצקי נאָך זײַן גיור¹² אָפּגעזאָגט¹³ פֿון זײַן גוי'ישן נאָמען און
אָנגענומען אַ ייִדישן : אַברהם בן אַברהם¹⁴), נאָר אויך געפֿירט ענלעכע
קאַריערעס – ביידע זײַנען געוואָרן קדושים¹⁵.

צום באַדויערן האָט דער הייליקער וואַלענטין, נעבעך¹⁶, נישט געהאַט
קײַן מזל¹⁷; באַשליסנדיק צו ווערן אַ קריסטלעכער מאַרטירער
אין דער רוימישער¹⁸ אימפעריע האָט ער זיכער נישט געטראַכט אַז
איין טאָג וועט ער זײַן פֿאַרבונדן נאָר מיט רויזן, הערצער, טויבן
און גאָווערדיקע הודעות¹⁹ פֿון ליבע. ער וואָלט געקענט מקנא
זײַן²⁰ אַברהם בן אַברהם, וועמענס רעפּוטאַציע נאָכן טויט איז אַן
אויסגעצייכנטע²¹: מע רופֿט אים דער ווילנער גר־צדק און פֿאַר
דער מלחמה²² פֿלעגן יידן באַזוכן דעם קבר²³ וווּ מע האָט, לויט דער
טראַדיציע, צונויפֿגעקליבן זײַנע אַשן²⁴ אויף דעם אַלטן ווילנער
בית־עולם²⁵. איבער דעם קבר איז אויסגעוואָקסן אַ בוים, וואָס מע
זעט אויף אַ סך בילדער. נאָך דער מלחמה, איידער מע האָט צעשטערט
דעם אַלטן בית־עולם, האָט מען אַריבערגעפֿירט דאָס געבייך²⁶ פֿון די
וויכטיקסטע פּערזענלעכקייטן אויף דעם נײַעם בית־עולם, און דעם
גר־צדקס אַש באַגראָבן צוזאַמען מיט דעם ווילנער גאון²⁷ – וואָס קען
זײַן אַ גרעסערער פֿבֿוד²⁸?

1. ... MAYSE étrange histoire/strange story 2. GER-TSEDEK le Prosélyte vertueux/The Righteous Proselyte 3. saint Valentin/St. Valentine
4. MIZREKH de l'Est/eastern 5. personnage/figure 6. comte/count 7. Walenty(n) Potocki 8. MEGAYER ... s'est converti au judaïsme/converted to Judaism 9. bûcher/stake 10. shvUES Shavuot 11. bien que/although 12. GIER conversion au judaïsme/conversion to Judaism
13. renoncé/rejected 14. AVRO'M BEN AVRO'M 15. KEDOSHIM martyrs 16. le pauvre/poor man 17. MAZL chance/luck 18. romain/Roman 19. ... HOYDOES déclarations baveuses/sloberly declarations 20. MEKANE ... envier/envy 21. excellent 22. MILKHOME guerre/war
23. KEYVER tombe/tomb 24. cendres/ashes 25. BEYS-OYLEM cimetière/cemetery 26. dépouille/body 27. ... GOEN le Gaon de Vilna/The Gaon of Vilna 28. KOVED honneur/honor 29. PROTİM détails 30. EFsher peut-être/perhaps 31. AFILÈ même/even 32. ... MASKIM sont d'accord/agree 33. FARMİ'sHPETE condamnés/condemned 34. GEYRIM convertis au judaïsme/converts to Judaism 35. RAYES preuves/proof 36. seulement/only 37. Jozef Ignacy Kraszewski 38. SEYFER livre saint/holy book 39. TOYRE Torah 40. GEMORE Talmud 41. SOF fin/end 42. FARMASERT dénoncé/denounced 43. l'BERGEKHAZERT répété/repeated 44. MEKOYRIM sources 45. DOYRES générations 46. KADesh prière pour les morts/prayer for the dead 47. EMUNE foi/faith.

נאָך אַלעמען פֿון דוד² בערגעלסאָן אָדער די ייִדישע מאַדאַם באַוואַרי פֿון אַרנאָ ביקאַר

„יצנידיקע פֿרוי“ פֿון יצחק פֿעדער, 1915.
D.R.

פֿאַסצינירט פֿון
איר אַריגינעלער
פֿיגור („אַ
קליין־שטעטליקע
טראַגעדיע“ רופֿט
זי איינער פֿון די

פערסאָנאַזשן).

די מענער פֿילן זיך

צוגעצויגן צום סוד²⁶

וואָס ליגט אין האַרצן פֿון דעם מרה־שחורהדיקן²⁷ מיידל. ווער זינען
די דאָזיקע מענער ? די רשימה²⁸ איז לאַנג און שפּיגלט אָפֿ²⁹ מירלס
לעבן : וועלוול בורנעס, איר ערשטער חתן³⁰, וואָס האָט געדאַרפֿט
וואַרטן פֿיר יאָר ביז מירל האָט צום סוף אָפּגעשיקט די תּנאים ;
ליפּקיס, דער קרומער³¹ סטודענט וואָס מאַכט דורך אַן אָפּעראַציע
האַפֿנדיק אַז ער וועט געפֿינען חתן³² אין מירלס אויגן ; שמוליק
זינדענאָוסקי, דער סוחר³³ פֿון קרייזששטאָט³⁴ וואָס האָט חתונה מיט
מירלען, נאָך וואָס מירל וועט קיין מאָל נישט ליב האָבן און וועט אים
נישט קענען דערטראַגן³⁵ ; נתן³⁶ העלער, אַ סטודענט וואָס מירל האָט
געקושט אין אירע יונגע יאָרן און וואָס ווערט איר ליובאַוויק³⁷ אין
קרייזששטאָט ; הערץ, דער העברעישער פּאָעט ; מאַנטשיק, איר מאַנס אַ
רייכער קרובֿ³⁸.

אַט די לאַנגע רשימה קען אָפּנאָרן³⁹, און מע קען חלילה⁴⁰ מיינען אַז
מירל איז אַ פֿאַרדאַרבענע⁴¹ פֿרוי. נאָך בערגעלסאָן לאָזט אונדז פֿילן
אַז דער דאָזיקער געדאַנק איז פֿאַלש ווי די בייע רכילות⁴² וואָס
פֿאַלגן איר נאָך אומעטום. מירל איז אַ קרבֿן⁴³ פֿון אַ קליינער וועלט
ווי זי געפֿינט זיך נישט קיין אַרט. די מענטשן וואָס אַרום איר זינען
ווי רוחות⁴⁴ וואָס קענען זי נישט דערגרייכן. פֿון דעסטוועגן ווערט
דער גאַנצער טרויער אַ מין שיינקייט אונטער בערגעלסאָנס פען. די
געפֿילן און די סיטואַציעס שטעלט ער פֿאַר אונטער אַן אומדירעקטן
ליכט, נישט מיט פֿייערדיקע שיינענדיקע קאָלירן נאָך מיט ווייכע
ניואַנסן. ביים סוף פֿונעם ראָמאַן גיט מירל אַליין אַזאַ פּאָעטישע
אינטערפּרעטאַציע פֿון איר לעבן : „איך לעב איבער מיין האַרבסט.

ווער וואָלט זיך געקענט פֿאַרשטעלן אַז מאַדאַם באַוואַרי האָט אַ
גילגול³ אין דער ייִדישער ליטעראַטור ? ווער עס האָט געלייענט
פּרעסע⁴ פּאָעמע „מאָניש“ ווייסט דאָך אַז די ייִדישע שפּראַך און די
ייִדישע וועלט האָבן נישט קיין אַרט פֿאַר ליבע. לאַמיר זיך דערמאָנען
די לייכטע פֿערזן :

„ווייבער האָבן מיר סאַמע צנועות⁵

ס'וועט קיין ליבע נישט פֿאַרלאַנגען !

אונדזער טאָכטער מאַכט קיין שהיות⁶

נדן⁷, תּנאים⁸, חופּה־שטאַנגען⁹ !

און מע לעבט דאָך ביי אונדז יידן

גאַנץ בשלום¹⁰, גאַנץ צופֿרידן.“

ווי אזוי קען אַפֿילו¹¹ געמאָלט ווערן¹² אַ ברענענדיקע טראַגעדיע ווי
דאָס לעבן פֿון עמאָ באַוואַרי אין אַט דעם שטילן רויקן וועלטל. אַזאַ
העלדין¹³ דאַרף דאָך אַדורכלעבן אַ פֿאַרשטערטע חתונה¹⁴, האָבן
שטענדיק אומצופֿרידענע פֿאַנטאַזיעס, נעמען אַן ערשטן געליבטן, אַ
צווייטן געליבטן ביז זי וועט זיך סוף־פֿל־סוף¹⁵ אין גאַנצן מיאש זיין¹⁶
פֿון ליבע און פֿונעם לעבן. בקיצור¹⁷ – גאָר אוממעגלעכע זאַכן פֿאַר
די וויילע שטעטליקע מיידלעך וואָס פרץ באַשרייבט אין זיין פּאָעמע.
נישט געקוקט אויף דעם¹⁸, האָט דוד בערגעלסאָן, ווי אויף צו להכעיס¹⁹
פּרצן, געשאַפֿן די ייִדישע מאַדאַם באַוואַרי.

אין דער אמת²⁰ הייסט זי מירל האַראָוויץ. זי שטאַמט נישט פֿון
נאָרמאַנדיע נאָך פֿון אַ קליין שטעטל אין אוקריינע. נאָך איר גורל²¹
איז נישט רויקער און נישט גליקלעכער ווי דער גורל פֿון איר
פֿראַנצייזישער קוזינקע. מירל איז די העלדין פֿון נאָך אַלעמען, אַן
אויסערגעוויינטלעכן פּסיכאָלאָגישן ראָמאַן פּובליקירט אין 1913.
בערגעלסאָן ווערט אָפֿט באַשריבן ווי דער מחבר²² וואָס האָט
פֿאַרגעשטעלט דעם אונטערגאַנג²³ פֿונעם טראַדיציאָנעלן שטעטל,
נאָך אין אַט דעם ראָמאַן ליגט די סאָציאַלע קריטיק ביי דער זייט
און מירל האַראָוויץ מיט איר אומעט²⁴ שטייט אין סאַמע צענטער. אַ
גאַנצע מחנה²⁵ מענער דרייען זיך אַרום איר ווי סאַטעליטן. זיי זינען

[סוף זייט 8]

1. trop tard (traduction française : David Bergelson, *Une Tragédie provinciale*, Paris, Liana Levi, 2000)/when all is said and done (English translation : David Bergelson, *The End of Everything*, Yale University Press, 2010) 2. DOVID 3. GILGL réincarnation 4. PE'RETSES de Peretz/Peretz's 5. ... TSNUES pudiques, chastes/chaste, pious 6. ... shies ne temporisent pas/don't put things off 7. NADN dot/dowry 8. TNOIM fiançailles/engagement 9. KHUPE-... les quatre perches du dais nuptial/the four poles of the wedding canopy 10. BESHOLEM en paix/in peace 11. AFILÉ même/even 12. pourrait-on imaginer/be imaginable 13. héroïne 14. ... kha'SENE mariage échoué/failed marriage 15. SOFKL-SOF à la fin/in the end 16. MEYAESH ... désespère/despair 17. BEKITSER bref/in short 18. malgré cela/despite that 19. ... LEHAKHES pour contredire/to spite 20. ... E'MESN à vrai dire/in fact 21. GOYRL destin/fate 22. MEKHABER auteur/author 23. déclin/decline 24. tristesse/sadness 25. MAKHNE foule/multitude 26. SOD secret 27. MORE-shkho'YREDIKN mélancolique/melancholy 28. RESHIME liste/list 29. reflète/reflects 30. KHOSN fiancé 31. boiteux/lame 32. ... KHEYN trouver grâce/find favor 33. SOYKHER marchand/merchant 34. chef-lieu/provincial town 35. supporter/bear 36. NOSN Nathan 37. amant/lover 38. KOREV parent/relative 39. tromper/mislead 40. KHOLILE Dieu préserve/God forbid 41. dépravée/depraved 42. REKHI'LESN médisances/slander 43. KORBN victime/victim 44. RUKHES fantômes/ghosts

פֿון אסתר¹ ביז אסתרקע²

די אסתרקע-לעגענדע אין
דער יידישער און פוילישער
ליטעראַטור (אַנגעשריבן אויף
העברעיש און איבערגעזעצט
אויף ענגליש און פויליש). דער
יידישער שרייבער וואָס האָט
געשאַפֿן די אַריגינעלסטע ווערסיע פֿון דער
לעגענדע איז געווען אַהרן²⁹ צייטלין (1898-

1973), אין זײַן דראַמע „אסתרקע און קאַזימיר דער
גרויסער: אַ ייִדיש-פוילישע מיסטעריע“. זי איז דערשינען אין 1932
אין וואַרשע (און צום צווייטן מאל אין אַן איבערגעאַרבעטער ווערסיע
אין 1980 אין ישראל). מע האָט זי געשפּילט מיט דערפֿאַלג³⁰ אין די
פֿאַראייניקטע שטאַטן און אין אַנדערע לענדער. צו דער דאָזיקער
פּיעסע האָט צייטלין אָנגעשריבן דאָס ליד „דאָנאַ, דאָנאַ“, וואָס איז
געוואָרן איינס פֿון די באַליבסטע ייִדישע לידער אויף דער גאַנצער
וועלט און איז אויך געזונגען געוואָרן אויף ענגליש פֿון דער זינגערין
דזשאַן באַז³¹. ביז היינט צו טאָג האָט אסתרקעס און קאַזימירס
געשיכטע גאַרניט פֿאַרלוירן פֿון איר חן³². ווי עס זאָגט אסתרקע אַליין
אין צייטלינס דראַמע:

„צי כ'בין געוועזן צי נישט –
נאָר איך האָב באַדאַרפֿן צו זײַן!
עס וואָרט אויף אונדז ערגעץ אַ דיכטער,
מלך קאַזימיר דו מײַן.“

אַלע קענען די תנכישע³ געשיכטע פֿון דער
יידישער פֿרוי מיטן נאָמען אסתר, וואָס
דער פערסישער קעניג אַחשוורוש⁴ האָט
זי אויסגעקליבן פֿאַר אַ ווייב. נאָר ניט
אַלע ווייסן אַז אַן ענלעכע זאַך האָט זיך
געטראָפֿן אין פוילן אין מיטל-עלטער⁵.
לויט⁶ אַ לעגענדע האָט דער פוילישער
מלך⁷, קאַזימיר דער גרויסער, וואָס האָט
געלעבט אין 14טן יאָרהונדערט, געהאַט
אַ ייִדישע געליבטע, אסתר, אַדער, ווי מע
האָט זי גערופֿן, אסתרקע. אַזוי ווי אַחשוורוש,
וואָס האָט – אַ דאַנק אסתרס שטדלונת⁸ – ניט
געלאָזט קיין בייז טאָן⁹ די ייִדן פֿון זײַן מלוכה¹⁰, האָט דער קעניג
קאַזימיר געהאַט אַ פֿריינדלעכע באַציונג¹¹ צו ייִדן. ער האָט זיי געשיצט
און אויסגעברייטערט זייערע פֿריווילעגיעס אין פוילן. אייניקע¹²
האָבן אים אַפֿילו¹³ גערופֿן „דער פוילישער אַחשוורוש“. די ביידע
געשיכטעס זענען אַזוי ענלעך, אַז עטלעכע היסטאָריקער האָבן געמיינט
אַז אסתרקעס און קאַזימירס ראַמאַן¹⁴ דאַרף זײַן אַן אויסגעטראַכטע
מעשה¹⁵. פֿכֿרט¹⁶ אַז צום ערשטן מאל דערמאָנט מען זי ערשט אין
15טן יאָרהונדערט, אַ הונדערט יאָר נאָך דעם ווי זי זאָל האָבן
פֿאַרגעקומען. אַ פוילישער קראַניקער, יאן דלוגאַש, שרייבט דעמאָלט
אַז דעם קעניגס ייִדישע געליבטע האָט אים געגעבן צוויי זין – וואָס
מע זאָל האָבן דערצויגן ווי קריסטן – און אויך טעכטער, וואָס זענען
געבליבן בײַ ייִדישקייט.

כאָטש געוויסע¹⁷ היסטאָריקער מיינען, אַז מע האָט אויסגעטראַכט
קאַזימירס ליבשאַפֿט צו אסתרקע נאָך כִּדִּי¹⁸ צו דערקלערן זײַן
פֿריינדשאַפֿט צו ייִדן, זענען די טראַדיציאָנעלע מקורים¹⁹ מסכים²⁰
אַז זייער ליבע זאָל זיך האָבן אָנגעהויבן ערשט פֿיל יאָרן נאָך דעם
ווי קאַזימיר האָט געגעבן ייִדן די פֿריווילעגיעס – אַן אַרגומענט
וואָס גייט אַנטקעגן דער היפּאָטעזע אַז די מעשה איז אין גאַנצן אַן
אויסגעטראַכטע.

ווי עס זאָל ניט זײַן, זענען עטלעכע ערטער אין פוילן פֿאַרבונדן
מיט אסתרקעס נאָמען. אַ סך בילדער ווייזן איר געבוירן-הויז אינעם
שטעטל אָפּאַטשנע, ווי אויך צוויי שלעסער²¹, אין די שטעטלעך
לאַבזווו לעבן קראַקע און באַכאַטניצע לעבן קוזמיר²², וואָס קאַזימיר
זאָל האָבן פֿאַר איר אויפֿגעבויט. אויך אין קראַקע (וואָס איז דעמאָלט
געווען פוילנס הויפטשטאָט²³), אין דעם אַמאָליקן ייִדישן פֿערטל
קאַזימיר²⁴, איז דאָ ערטער וואָס מע פֿאַרבינדט מיט אסתרקע, ווי צום
בײַשפּיל די „אסתר-גאַס“.

די לעגענדע האָט אינספּירירט אַ סך קינסטלער, וואָס האָבן געמאַלט
אסתרקעס פֿאַרטערטן און פֿאַרגעשטעלט דאָס פֿאַרליבטע פֿאַרל.
דער מאָטיוו איז אויך אַרײַן אין דער ליטעראַטור, פוילישער און
ייִדישער. דער גרויסער ישראליקער²⁵ פֿאַרשער²⁶ חנא שמערוק²⁷
האָט אַנאַליזירט די דאָזיקע טעמע, ווי אויך אַנדערע קולטורעלע
קאָנטאַקטן צווישן ייִדן און פֿאַליאַקן אין אַן אויסשעפּיקער²⁸ שטודיע

1. ESTER 2. E'STERKE 3. TANA'khishe bible/biblical 4. Akhash-
VEYRESH Assuérus/Ahasuerus 5. Moyen-Âge/Middle Ages 6. se-
lon/according to 7. MEYLEKh roi/king 8. shtADLONES intercession
9. faire du mal/harm 10. MELUKhe royaume/kingdom 11. attitude
12. certains/some 13. AFILÈ même/even 14. histoire d'amour/love
story 15. ... MAYSE histoire inventée/invented story 16. BIFRA'T
surtout/especially 17. certains/some 18. KEDe'Y afin de/in order
to 19. MEKOYRIM sources 20. ... MASKIM s'accordent à dire/agree
21. chateaux/castles 22. Kazimierz Dolny 23. capitale/capital
24. Kazimierz 25. YISRO'ELDIKER israélien/Israeli 26. chercheur/
scholar 27. KhONE Shmeruk 28. exhaustif/exhaustive 29. ARN
30. succès/success 31. Joan Baez 32. kHEYn charme/charm.

שפּריכווערטער¹

- אַז אַ זכֿר² האָט ליב אַ נקבֿה³ איז עס בדרך הטבֿע⁴.
- דאָרט וווּ חווה⁵, דאָרט איז אַהֶבֶה⁶.
- די ליבע איז בלינד.
- אַלטע ליבע זשאָווערט⁷ ניט.
- אַ טראָפֿן ליבע ברענגט אַ מאל אַ ים⁸ טרערן.
- צוזאָגן⁹ און ליב האָבן קאָסט ניט קיין געלט.

1. proverbes/proverbs 2. ZOKHER homme/man 3. NEKEYVE
femme/woman 4. BEDEREKH HATE(y)VE selon la nature/the way
of nature 5. khAVE Ève 6. AHAVE amour/love 7. rouille/rust
8. YAM mer/sea 9. promettre/promise.

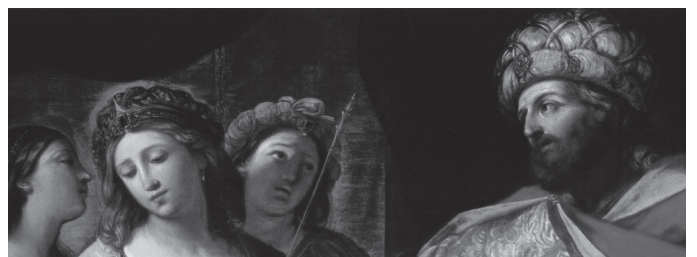
לאַמיר שפילן אַ ליבע

ווער זאָגט אַז ס'איז ניטאָ קיין ליבע־מעשיות¹ אין דער ייִדישע טראַדיציע ? אָט האָט איר אַ טויז² באַרימטע פֿאַרלעך פֿאַרליבטע³ (אָדער ניט אַזוי פֿאַרליבטע !) אויסגעקליבן פֿון תנ"ך⁴, ליטעראַטור און לעגענדע. וועלכע פֿרוי (אָדער מאַן ...) געהערט⁵ צו וועלכן מאַן (אָדער פֿרוי ...) ?

1. פֿאַר אָדמען⁶ איז גן־עדן⁷ ניט געווען קיין גן־עדן ביז גאָט האָט באַשאַפֿן⁸
2. אַברהם⁹ איז אַלט געווען 100 יאָר ווען ער האָט געהאַט אַ קינד מיט זיין ווייב
3. פֿאַר יצחק¹⁰ האָט מען פֿון דער אַלטער היים געברענגט אַ פֿלה¹¹,
4. יעקב¹² האָט געאַרבעט גאַנצע 14 יאָר צו קריגן
5. דער פערסישער מלך אַחשוורוש¹³ האָט פֿון אַלע שיינע מיידלעך פֿונעם לאַנד אויסגעקליבן
6. בועז¹⁵, דער רייכער פרייץ¹⁶, האָט זיך פֿאַרליבט אין אַ יונגער פֿרוי פֿון מואב¹⁷,
7. דוד המלך¹⁸ האָט זיך פֿאַרליבט אין
8. ווען דוד איז געווען אַ יונגער בחור²⁰ איז זיין געליבטער חבר²¹ געווען
9. שלמה־המלך²² האָט געפֿירט אַ ליבע מיט דער
10. ווען יוסף²⁴ איז געווען אין מצרים²⁵ האָט
11. דודס זון אַמנון²⁸ האָט פֿאַרגוואַלדיקט²⁹ זיין אייגענע שוועסטער
12. דער פוילישער קעניג קאַזימיר האָט לויט³⁰ דער לעגענדע געהאַט אַ ייִדישע געליבטע,
13. אין דער פיעסע דער דיבוק³¹ בענקט³² דער ישיב־ב־חור³³ חנן³⁴ נאָך זיין באַשרטע³⁵

קלייבט אויס דעם ענטפֿער

- א. מלכה שבָּא MALKE shvo
La reine de Saba/The Queen of Sheba
- ב. חוה Eve : khAVE
- ג. רחל Rachel : roKhl
- ד. שרה Sarah : SORE
- ה. יונתן Jonathan : YO'YnesN
- ו. אסתר Esther : ESTER
- ז. תמר Tamar : TOMER
- ח. רבקה Rebecca : RIVKE
- ט. רות Ruth : rus
- י. לאה Léah : LEYE
- י"א. פוטיפֿרס ווייב PUTIFARS VAYB
La femme de Putiphar/Potiphar's wife
- י"ב. אסתרקע Esterka : E'STERKE
- י"ג. בת־שבע Bethsabée/Bathsheba : BASSheVE

[די לייזונג אויף ז' 8]

1. ... MAYSES histoires d'amour/love stories 2. une douzaine/a dozen 3. couples d'amoureux/couples in love 4. TANA'kh Bible juive/Jewish Bible 5. appartient/belongs 6. O'DEMEN pour Adam/for Adam 7. GANEYDN le paradis/Paradise 8. a créé/created 9. AVRO'M Abraham 10. YI'TSKHOKN Isaac 11. KALE fiancée/bride 12. YANKEV Jacob 13. MEYLEKH akhashveyresh le roi Assuérus/King Ahasuerus 14. MALKE reine/queen 15. BOYEZ Booz/Boaz 16. PORETS seigneur/landowner 17. MOYEV Moab 18. DOVID HAMEYLEKH le roi David/King David 19. a eu le coup de foudre/at first sight 20. BOKHER jeune homme/young man 21. KHAVER ami/friend 22. SHLOYME HAMEYLEKH le roi Salomon/King Solomon 23. bien que/although 24. YOYSEF Joseph 25. MITSRAIM Égypte/Egypt 26. séduire/seduce 27. résisté/resisted 28. AMNON 29. violé/raped 30. selon/according to 31. DIBEK Le Dibouk/The Dybbuk de/by Sh. Ansky 32. se languit de/earns for 33. YESHIVE-BOKHER étudiant de yeshiva/yeshiva student 34. KHONEN 35. prédestinée/predestined (bride).

די לייזונג פון ז' 7

11 - ז	6 - ט	1 - ב
12 - י"ב	7 - י"ג	2 - ד
13 - י	8 - ה	3 - ח
	9 - א	4 - ג
	10 - י"א	5 - ו

ווען דער דאָזיקער נומער איז שוין געווען אויסגעזעצט, איז צו אונדז אָנגעקומען די טרויעריקע ידיעה² וועגן דער פטירה³ פֿונעם גרויסן ייִדישן פּאָעט אַברהם⁴ סוצקעווער. וועגן אים - אינעם קומענדיקן נומער.

1. mis en page/set 2. YEDIE nouvelle/news 3. PTIRE disparition/death 4. AVRO'M.

דער יידישער טעם-טעם

א פּעריאָדיש בלעטל פֿאַר ייִדיש-לערנערס

דער ייִדישער טעם-טעם איז אַ פּובליקאַציע פֿון דעם פּאַריזער ייִדיש-צענטער - מעדעם-ביבליאָטעק

אין דעם נומער האָבן מיטגעאַרבעט אַקווילע, יצחק, מאָרי, נאַטאַליאַ, עווילין, רובי.

YIDISHER TAMTAM
Maison de la culture yiddish
Bibliothèque Medem
18 passage Saint-Pierre Amelot
75011 Paris
Tél. : 01 47 00 14 00
Fax : 01 47 00 14 47

tamtam@yiddishweb.com

מע קען אויך לייענען דעם ייִדישן טעם-טעם
www.yiddishweb.com אינפֿאָרמאַציע

גלאַסאַר

(כמעט) אַלץ וואָס איר האָט געוואָלט וויסן וועגן ליבע
און זיך קיין מאָל ניט דערוועגט צו פֿרעגן

דער געליבטער, די געליבטע	amoureux, amoureuse/lover
דער חבֿר (ים) [khaver]	(petit-)ami/(boy)friend
די חבֿרטע (ס) [kha'VERTE]	(petite-)amie/(girl)friend
דער חתן (ים) [khosn]	fiancé/bridegroom
די כלה (-ות) [kale]	fiancée/bride
די חתן-כלה [khosn-kale]	les fiancés/bride and groom
דאָס (פֿאַרליבטע) פּאַרל	couple (amoureux)/couple (in love)
די ראָנדקע	rendez-vous/date
דער ראָמאַן, די ליבע-אַפֿערע	histoire d'amour, aventure/love affair
די לינקע ליבע	liaison extra-conjugale/infidelity
די לייַדנשאַפֿט, די טאווע [TAYVE]	passion
דער באַגער, דער פֿאַרלאַנג	désir/desire
דער קוש (ן)	baiser/kiss
דאָס ליבעבריוול	lettre d'amour/love letter
(אומ)געטריי	(in)fidèle/(un)faithful
ליב האָבן	aimer/love
פֿירן אַ ליבע	sortir (avec qqn)/go out with s.o.
ליבן זיך, באַהעפֿטן זיך	faire l'amour/make love
פֿאַרליבן זיך אין	tomber amoureux/fall in love
פֿאַרפֿירן	séduire/seduce
בענקען	se languir/yearn
חלשן [kha'LEshn] נאָך, אויסגיין נאָך	désirer de toutes ses forces/die for
קושן	embrasser/kiss
אַרומנעמען	enlacer/embrace
האַלדזן	étreindre/hug
מאַכן קוצעניו-מוצעניו	faire des câlins/cuddle

[סוף פֿון זייט 5]

אַזוי ווי ער שילדערט זיי. מיט דער גאַנצער טיראָדע האָט ער געמיינט צו ווייזן אַז די ייִדישע שפּראַך און די ייִדישע ליטעראַטור זיינען נאָך נישט גענוג אַנטוויקלט צו באַשרייבן ניואַנסן פֿון געפֿילן. אויב פרץ האָט געלייענט נאָך אַלעמען אין 1913, האָט ער געקענט אויסמעסטן דעם גרויסן מהלך⁴⁵ וואָס די ייִדישע ליטעראַטור איז אַדורך אין דער קורצער צייט (30 יאָר) זינט ער האָט אָנגעשריבן זיין פּאָעמע. און פֿאַרמאָגנדיק דעם שיינעם און טרויעריקן ראָמאַן פֿון בערגעלסאָן האָט ער מסתמא⁴⁶ געלאָזט פֿאַלן אַ טרער פֿון צופֿרידנקייט.

[...] און קיין פֿרילינג האָבן איר קיין מאָל נישט געהאַט. [...] נאָך איידער איר בין געבוירן געוואָרן האָט עמעץ מיין פֿרילינג איבערגעלעבט. אַ דאַנק בערגעלסאָנס פּסיכאָלאָגישער טיפֿקייט רופֿט אַרויס די ייִדישע מאָדאָם באַוואַרי אַזוי פֿיל רחמנות⁴⁷ ווי די פֿראַנצייזישע. דער ייִדישער שרייבער דאַרף פֿלאַבערן⁴⁸ נישט מקנא זיין⁴⁹. צו פֿאַרשטיין די וויכטיקייט פֿון אַזאַ סטיל און פֿון אַזאַ דערגרייכונג וויל איר צוריקקומען צו פרצעס פֿערזן. ווען דער יונגער בערגעלסאָן האָט אַרויסגעגעבן נאָך אַלעמען, איז דער אַלטער קלאַסיקער נאָך געווען בייַם לעבן. די פֿערזן פֿון „מאַניש“, געשריבן אַרום 1880, זיינען שטאַרק איראַניש. פרץ האָט קיין מאָל נישט געמיינט אַז די ייִדישע טעכטער זיינען

45. RAKHMONES pitié/pity 46. Flaubert 47. MEKANE ... envier/envy 48. MEHALEKH distance 49. MISTOME probablement/probably.